

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, 82100, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В., (2022). Аудіовізуальна Європа: євроінтеграція у образах кіно. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 83–96, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

АУДІОВІЗУАЛЬНА ЄВРОПА: ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ У ОБРАЗАХ КІНО

Анотація. Мета роботи. У статті розкриваються проблеми євроінтеграції очима європейських митців. **Методологія.** Така постановка завдання обумовлена розумінням мистецтва як ґрунту філософії, що виразно проголошує вже Ніцше. Мистецтво надає такі засоби ставлення до істини, які позбавлені жорсткої концептуалізації і працюють під час спирання на свободу як автора, так і реципієнта; це характерне для неklasичного типу філософії. У ХХ–ХХІ століттях особлива турбота: відбувається усунення суб'єктивістських надмірних теоретизувань за збереження уваги до досвіду свідомості. Якщо словесні мистецтва неодмінно тяжіють до вербалізованого судження, то кіно дає можливості цілісного візуального, слухового і смислового (логосного) сприйняття. **Наукова новизна.** Новизна обумовлена таким підходом, коли звернення до кіно здійснюється в інтересах філософії: ми отримуємо можливість виходу у розширеній досвід, уникаючи словесної транскрипції. Це дає змогу здійснити філософську установку на критичне мислення у кантівському сенсі, що передбачає розуміння первинних засад, невидимих у буденній повсякденності. Хоча людина у своєму сприйманні центрована проблемами власного життя, це потребує

корегування, яке здійснюється в освіті, адже людина не замкнена у клітку власної ситуації, впродовж своєї історії людство виробило засоби сприймання, які дають змогу бачити світ у його різноманітності. Особливо виразно це реалізовано європейською ментальністю. Вихід за межі своєї місцевої ситуації і погляд з позиції іншого є домінуючим для осмислення світу засобами мистецтва. Уявність образу «Європа» усуває однозначну фізичну об'єктність, пов'язану з деякою територією і висуває в центр уваги антропологічні чинники. **Висновки.** Істотно важливим завданням для мислячої людини постає діагностика реальної ситуації, у якій перебуває людство. Вся світова історія людства може бути прочитана у зв'язку з діагностикою, але суперечка в тому, кому належить остаточний і центральний вердикт, не має остаточного рішення. Одним з варіантів такої діагностики є філософсько-культурологічна аналітика мистецтва, тому винесення ситуації сприймання картин, книг, фільмів у сферу випадковості згубне для освіти. Оскільки наскрізним для більшості міркувань є розуміння Європи як ментально-духовного утворення, європейська інтеграція як завдання нашої епохи вимагає необхідності філософсько-культурологічної рефлексії і впровадження відповідних навчальних курсів.

Ключові слова: «Образи Європи», соціальна діагностика, мистецтво, соціальна уява, «єдино-множинне буття».

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophy, Professor; Professor at the Department of Philosophy named after Professor Valery Grigorovich Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

To cite this article: Limonchenko, V. (2022). Audiovizualna Yevropa: yevrointehratsiia u obrazakh kino [Audiovisual Europe: European integration in cinema images]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobychskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 83–96, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

AUDIOVISUAL EUROPE: EUROPEAN INTEGRATION IN CINEMA IMAGES

Summary. The goal of the work. The article reveals the problems of European integration through the eyes of European artists. **Methodology.** The understanding of art conditions this formulation of the task as the basis of philosophy, which Nietzsche already clearly proclaimed. Art provides such means of relating to the truth, devoid of rigid conceptualization and work based on the freedom of both the author and the recipient – this is characteristic of a non-classical type of philosophy. In the 20th-21st century, a particular concern is the elimination of excessive subjectivist theorizing while maintaining attention to the experience of consciousness. If the verbal arts inevitably gravitate toward verbalized judgment, cinema provides opportunities for holistic visual, auditory, and semantic (logical) perception. **Scientific novelty.** The novelty is due to such an approach when the appeal to the cinema is carried out in the interests of philosophy: we get the opportunity to enter an extended experience, avoiding verbal transcription. This makes it possible to implement a philosophical approach to critical thinking in the Kantian sense – an understanding of primary principles invisible in everyday life. Although a person in his perception is centered on the problems of his own life, nevertheless, this needs correction, which is carried out in education – because a person is not locked in the cage of his situation, and throughout its history, humanity has developed means of perception that allow us to see the world in its diversity. This is especially clearly realized by the European mentality. Going beyond the limits of one's local situation and looking from the position of another is dominant for understanding the world using art. The imagination of the image of «Europe» eliminates the physical object associated with a specific territory and puts anthropological factors in the center of attention. **Conclusions.** An essential task for a thinking person is diagnosing the actual situation in which humanity is. The entire world history of humankind can be read in the light of diagnosis, but the dispute as to who has the final and central verdict has no final solution. One of the variants of such a diagnosis is the philosophical and cultural analysis of art, and therefore the transfer of the situation of perception of paintings, books, and films to the element of chance is harmful

to education. Since understanding Europe as a mental-spiritual formation is central to most considerations, European integration as a task is faced with the need for philosophical and cultural reflection and the introduction of relevant educational courses.

Key words: “*Images of Europe*”, *social diagnosis, art, social imagination, “single-multiple existence”*”.

Постановка проблеми. У 2004 році був знятий фільм “*Visions of Europe*”, створений компанією “*Zentropa*”, розроблений і поширений з нагоди дня розширення Європейського Союзу до 25 членів. Двадцять п’ять режисерів з країн-членів ЄС представили свої варіанти бачення сучасної соціальної ситуації у контексті цієї події. Свого часу, розробляючи навчальний курс «Європа як цивілізаційний проєкт», на щастя, декілька разів прочитаний для студентів, я звернула увагу на те, що українським студентам погляд європейських режисерів не був близьким і зрозумілим: дивлячись на Європу із ситуації України, вони центровані проблемами власного життя. Це природно, більш того, цим аспектом неможливо нехтувати. Проте цей вимір людського життя потребує корегування, яке здійснюється в освіті, адже людина не замкнена у клітку власної ситуації і впродовж своєї історії людство виробило засоби сприймання, які дають змогу бачити світ у його різноманітності, які іменуються по-різному, й самі ці засоби різноманітні.

Один із них – розум, що увійшов у класифікацію форм живих істот як видова характеристика людини – *Homo sapiens sapiens*, вид роду Люди. Щодо розумності людини впродовж всієї історії точаться дискусії, досить часто обертаючи цю видову ознаку на свою протилежність, та й сама сутнісна визначеність розумності зовсім не однозначна. У контексті теми, що розглядається, доречно згадати позицію Ханни Арендт, яка побачила нацистського злочинця Ейхмана як людину нерозумну, таку, що не мислить, тобто схильну виконувати накази та слідувати тій думці, що визначена позицією маси, до якої належить він сам, іншими словами, він не здатний дивитись на світ очима інших людей, будучи злитим з інтересами своєї держави. Таке розуміння розумності людини зближує розум з уявою, культивування якої відбувається у мистецтві, яке ще більш виразно, ніж мислення

дає змогу бачити світ у його різноманітності, сприймаючи його очима інших людей, тобто вживлюючись у відмінну від своєї життєву ситуацію.

Розуміння мистецтва як датчика соціальної ситуації відоме з давніх часів. Коли китайський імператор хотів знати, що відбувається у його країні, він збирав музикантів, запитуючи їх щодо музики, яка звучить у Піднебесній. Цей же принцип розгорнутий Теодором Адорно, який розглядає музику зокрема й мистецтво загалом як соціальний шифр, тобто на протигагу прямим висловлюванням, які можуть затемнювати реальну ситуацію, мистецтво проговорює те, що приховується. Створюючи свій курс, я приділяла значну увагу образам мистецтва, прочитання яких потребує значного інтелектуального зусилля й занурення в історію становлення феномена Європи.

Сучасний світ стрімкий, і фільм, знятий вісімнадцять років тому, можна було б забути з орієнтуванням на вимоги керуватись літературою останніх 3–5 років, що для мислення, яке навіть функціонально виконує роль долання вузької партикулярності часу й простору, взагалі є згубним, а особливо страждає від цього дисциплінарність філософського дискурсу, який потребує максимального розширення горизонту бачення.

Вихід за межі своєї місцевої ситуації і погляд з позиції іншого є доміантними для осмислення світу засобами мистецтва. Минулого року я нашоухнула на статтю французького автора (Szöllösy, 2020), який розгортає важливу для нього проблему, спираючись на образи фільму 2004 року, і відчула радість, зустрівши одиодумця. Притому, що фільм був знятий як «відгук на дату», тобто якоюсь мірою у ньому свідомо проведена деяка концептуальна лінія, він містить зміст, що прочитується опосередковано – ці два рівні змісту і стали метою цього тексту.

Метою статті є розкриття феномена європейської інтеграції як світоглядної проблеми, що для своєї реалізації потребує задіювання засобів філософсько-культурологічної рефлексії, за допомогою розгляду аудіовізуальних образів Європи. Це стало центральною метою запропонованого студентам навчального курсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література, що дає можливість розгорнути зазначену тему, стосується декількох

змістовних ліній. По-перше, це ті дослідження, у яких осмислюється діагностичний потенціал мистецтва, тобто тема, яка розглядається мною впродовж останніх декількох років (Лимонченко, 2019; Лимонченко, 2020). Серед західноєвропейських авторів доречно згадати розвідки у галузі естетики, що стосуються ролі естетичного досвіду у становленні такого екзистенціального простору, який відповідає багатовіковим очікуванням людства, реалізуючи індивідуальну свободу й суспільну справедливість (Räber, 2022; Schaub, 2019). Показово, що актуальні проблеми зв'язку між досвідом мистецтва й політичною свободою розглядаються під час спирання на спадщину Гегеля, акцентуючи його досвід мислення інакового та відмінного. Так, Martin Seel (2014) звертає увагу на таку якість свободи, що пов'язана зі здатністю «бути собою у іншому», підкреслюючи особливу роль вміння трансцендувати себе, яке виразно свідчить про характерну для естетичної свободи полярність самоті та іншості, отже, бути собою можна тільки за умови вміщення у себе Іншого. Приймання відмінного та інакового на різних рівнях буття зазначено європейськими мислителями як сутнісна характеристика інтеграційних процесів, що гранично проблематизовано Жаком Ранс'єром (Ранс'єр, 2006) у його концепції політики.

Лінія Адорно, що поєднує мистецтво і філософію, своєрідно продовжена Т. Акіндіною (2019). Так, вона розглядає мистецтво як таке, що містить у собі «істину як неприхованість існуючого», і ця істина є творенням небувалою, тобто художня творчість є творенням нових форм існування людства. Тема нових форм співіснування країн стосується феномена європейської інтеграції, що реалізує альтернативний попередній історії принцип відносин між національними державами. Ця проблема розгорнута аудіовізуальними засобами режисерами фільму “Visions of Europe”, який став предметом філософсько-культурологічної аналітики (Eleftheriou, 2013; Szöllösy, 2020).

Особливої проблематичності надають темі, що розглядається, розвідки авторів, які стосуються аналітиці сприймання європейських принципів організації життєвого простору у сучасності. Chiara Milan (2020) досліджує ставлення до Європи молодих активістів на самоврядних теренах в Італії і зазначає, що у другому десятилітті 2000-х років прогресивні громадські

рухи зайняли радикальні єврокритичні позиції та змістилися в бік євроскептичних позицій, але, пропонуючи альтернативну організаційну модель, орієнтовану на принципи демократичного конфедералізму та лібертаріанського муніципалізму, вони зосереджують увагу на європейських соціальних орієнтирах. У контексті читаного мною навчального курсу перебувають ідеї Г. Джеймса (James, 2017), який розглядає сучасні проблеми у зв'язку з історією, виділяючи три поворотних моменти 1848, 1945 та 1989 років. Він звертає увагу на те, що ідея Європи, переформульована в ці часи політичного колапсу, екзистенційної туги та вибуху уяви, перебуває у заплутаному зв'язку з концепцією національних культур та національної політики. Ці виміри проблеми потребують подальшої роботи, що передбачається зробити у майбутньому.

Основний матеріал. Оскільки повернення до фільму 2004 року відбулося під впливом статті Raphaël Szöllösy (2020), доречно звернутись до ідей, розгорнутих у цьому тексті. Як методологічну гіпотезу автор приймає концепцію Корнеліуса Касторіадіса, у якій центральним поняттям виступає поняття «соціальна уява», що означає конкретну живу реальність суспільства, структуровану «уявними значеннями», і якщо К. Касторіадіс демонструє цей принцип щодо капіталізму, то сучасний дослідник пропонує зробити це у зв'язку з поняттям «Європа»: кіно як технічний об'єкт, виробник і приймач знаків, символів, фігур, бажань чи побажань зможе розкрити уявні образи, щоб зробити видимими ознаки соціального світу.

Уявність образу «Європа» усуває однозначну фізичну об'єктність, пов'язану з деякою територією, і висуває у центр уваги антропологічні чинники, на що я звертала увагу студентів, розгортаючи різні смислові наповнення терміна «Європа», розрізняючи географічний, геополітичний, міфологічний, історичний та культурологічний виміри. Проблема осмислення цивілізаційних засад європейського суспільства гостро постала у ХХ столітті, що засвідчено множинністю концепцій, розгорнутих Освальдом Шпенглером, Карлом Ясперсом, Едмундом Гуссерлем, Ремі Брагом, Вальтером Шубартом, Норманом Девісом, Міланом Кундерою, Чеславом Мілошем. Розкрити особливості їх підходів у межах статті неможливо, але слід зазначити,

що наскрізним для більшості міркувань є розуміння Європи як ментально-духовного утворення, отже, європейська інтеграція як завдання наштовхується на необхідність філософсько-культурологічної рефлексії і впровадження відповідних навчальних курсів.

Для багатьох названих авторів характерне відчуття невиправданості європоцентризму, а також постановка питань про те, чи існує Європа як така; чи має сенс говорити про європейськість за умов глобалізації; чи існує протистояння європейськості та американізму; як ставляться до європейськості країни Східної Європи. З української культурної ситуації ці питання розкриває В.С. Горський (1999), який розгортає історико-культурну візію як становлення феномена як Європи, так і України, а також наполягає на тезі, яка на перший погляд є цілком простою і зрозумілою, проте реалізація її потребує не стільки юридично-правового впровадження, скільки світоглядного переродження, що включає впровадження а освітній процес філософсько-культурологічних циклів, спрямованих на критико-рефлексивне осмислення феномена європейськості, порушуючи повсякденне «саме собою зрозуміле». Притому, що звично говорити про європейську культуру, це питання має різку постановку такого питання: «Європейська культура: фантом чи реальність?» (Майер, 2004).

Це питання важливе і для R. Szöllösy (2020), який констатує, що бажання створити спільноту поза національними рамками, здається, випаровується з кожним днем, і згадує відео-есе датчанина Крістофера Бое, назване «Європа», у якому дія розгортається між такими двома тезами, які пише на дошці школярка: «Європи не існує / Європа – це все». Нетерплячий нервовий чоловік архетипової зовнішності наділеної владою людини, звертається до глядача зі словами: «Я більше не мрію про Європу», а слово «Європа» ніяк не може вимовити. У статті Г. Майера (2004) підкреслюється, що хоча у засадах європейського життя лежить обов'язкова правова культура, яка сформована під дією християнської традиції і римського права, проте єдиної європейської культури не існує. Однак він згадує образ мозаїки, що складається з окремих елементів, і, здається, не помічає, що суперечить сам собі, оскільки окремі елементи мозаїки складаються у єдиний образ, цілісна єдність якого проблематична, проте вона

існує. Продюсер фільму Мікаель Олсен говорить про задум продемонструвати цю єдність як єдність завдання, що стоїть перед людством: різнобарвність пейзажів, міст, тіл, обличь, мови, поведінки, ритуалів свідчить про величезний проєкт спільного життя у світі зі спільними турботами, які стосуються бюрократичних установ, абсурдних жорстких правил урядів і великого бізнесу (Szöllösy, 2020).

Отже, у центр потрапляє твердження культурного розмаїття Європи в опозиції до ідеї глобалізації та конформізму, що обтяжено проблемою соціально-економічної нерівності. При тому, що ліберальний проєкт конституційного договору стверджує впровадження «відкритої ринкової економіки, де конкуренція вільна», парадигма конкуренції реалізує свободу дуже своєрідно. У статті згадується фільм Пітера Грінвея під назвою «Європейський душ», у якому хореографія «франко-німецької пари» поступово доповнюється штовханиною новоприбулих тіл, яка явно стає символічним зображенням ситуації, коли найбагатші суб'єкти постійно привласнюють простір, тому наймолодші європейські країни матимуть мало місця, а тоді «вільна та неспотворена конкуренція» як добросесне джерело змагання та виробництва стає не тільки проблематичною, але й химерною (Szöllösy, 2020).

Доречно звернутись до нарису «Пролог» Бели Тарра, вибудованого у вигляді довгого кадру слідкування за великою чергою людей, які напружено очікують – очікує не одна людина, і не просто багато людей, чекають нескінченні люди. Камера зупиняється перед віконечком у стіні, з якого кожен отримує пакет з їжею. Анастасія Елефтеріу (Eleftheriou, 2013) говорить про бідність, яка не знає меж. Б. Тарр свідчить не тільки про рідну йому Угорщину – нескінченність людського потоку створює ефект всюдисущості цієї ситуації. Співзвучні таким поглядам кадри фільму «Тоні Ердман» (2016) Мадлен Аде. Якщо у Б. Тарра рутинна повсякденного виживання уповільнює рух життя, яке, здається, ось-ось зупиниться зовсім, то героїня М. Аде гранично активна, підкоряючись прискореному ритму сучасного офісного світу, гарячкова підприємливість якого безглузда. Героїня Інес займається аутсортингом. Сутність діяльності полягає в тому, щоб допомогти румунським нафтовикам

з найменшими втратами звільнити більше людей. Містечко румунських нафтовиків контрастує з вилізаним офісом європейської економічної компанії. Однак і офісні працівники позбавлені простору вільної самодіяльності: вони забезпечують рух корпоративної культури з її безглуздою боротьбою за першість, усередині якої стає нормою зневага до гідності людини. Інєс жорстка зі своєю румунською помічницею, її саму принижують начальство та партнери, які, у свою чергу, включені до безглузлого танцю голих вечірок, кокаїну, випивки. Оптимізація румунської економіки, проголошена німецькою компанією, фактично постає остаточним пограбуванням, але це бізнес, нічого особистого, совість тут ні до чого.

Французький автор вважає питанням часу осмислення можливостей побудови такого політичного співтовариства, у якому принцип конкуренції хай навіть не усунений, проте пом'якшений принципом солідарності. Він посилається на Едгара Морена і Жана-Люка Нансі, які принципом єдності Європи бачать множинність (Szöllösy, 2020), але слідування принципам «єдиномножинного буття» постійно наштовхується на пастки уніфікуючої єдності і руйнівної множинності, осмислення яких перебуває у полі уваги Жака Ранс'єра: проблематика єдиного/множинного є наскрізною для багатьох його праць. Він фіксує анархічну й конфліктну міць множинності, визнаючи при цьому, що єдине утихомирює, вносить порядок, але нагадує, що здоровий глузд, орієнтований на порядок та утихомирювання, діє як прокрустово ложе, тобто урізаючи до одноманітності або синтезуючи з множинності єдиний полімер шляхом підпорядкування «пристрастей» множинності «пристрастям» єдності, яка діє як виняток. Ж. Ранс'єр (2006) відсилає до таких «пристрастей» єдиного, які характерні для тоталітаризму, тобто єдності через виключення відмінного (Ранс'єр, 2006, с. 10). У його концепції підкреслено характерний для європейського простору принцип рівності: розуміння політики Ж. Ранс'єром включає набуття власного лику (голосу як логосу) і реалізується у просторі різноликої множинності, проте це можливо завдяки отриманню рівності як того, що об'єднує, а не нівелює до одностайної одноманітності. Не вирішує проблеми і такий спосіб досягнення єдності, як «перевиховання», коли єдність досягається методом

одягання маски, тобто знищення особистісного лику, – небезпеки такого типу комунікації розкрив Кобо Абе у романі «Чуже обличчя»: вкрите маскою Я усуває вимір особистої відповідальності, створюючи єдність масової свідомості. Для європейської культури проблема нівелювання особистісного начала є особливо болючою, саме у цьому європейські інтелектуали схильні бачити витоки і засади тоталітарних режимів життя. Це питання виходить за межі політико-ідеологічних, зачіпаючи рівень повсякденності і життєвого світу, який найбільш виразно представлений саме у мистецтві.

Мозаїчна картина європейської самоідентифікації у антології “Visions of Europe” сповнена похмурої іронії, образи фільму прості та прозорі: обов’язковість жовтої мітки номера на тварині, що підлягає знищенню за відсутності її, відсилає до жертвовного ягняти (швед Ян Троель); священник, для якого підвалини католицької віри (непорочне зачаття) формально-умовні (словак Мартін Шулік); естонська дівчина, що микається від стійки до стійки, мріючи про красиве життя у вільній Європі (Арво Іхо); члени Євросоюзу, що минуться під душем; їх занадто багато, а місця всім не вистачає (Пітер Грінвей). Неминуча лаконічність висловлювання може сприйматись як соціально ангажована політкоректність, однак є й те перше та головне, що турбує кожного, а саме зникнення маленького містечка Біко (Акі Каурісмякі) з неквапливим ритмом життя, наповненим простою осмисленою роботою і теплотою сусідських відносин, викликає чуття ностальгії по затишній оселі без вороженечі та ненависті.

R. Szöllösy (2020) у характерній для європейської ментальності сумлінній самокритичності говорить, що Європа довела до крайності й поширила світом відчайдушний і божевільний пошук порятунку, релігійну нетерпимість, капіталізм, націоналізм, тоталітаризм, індустріалізм, технократизм, нестримну волю до влади й нестримне бажання наживи, шалений міф про знищення людських культур і природного середовища. Однак висловлює надію на вироблення протиотрути від зла, яке було створено власноруч. Цією надією і закінчується стаття.

Висновки. Істотно-важливим завданням для мислячої людини постає діагностика реальної ситуації, у якій перебуває

людство. Визначення філософських завдань за допомогою медичної термінології показове, хоч і дещо принижувальне, оскільки несамодостатнє, але бажання бути зрозумілою змушує до цього. Значимість правильно поставленого діагнозу загально-відома, і це твердження працює не тільки у медицині. Вся світова історія людства може бути прочитана у зв'язку з діагностикою, але суперечка в тому, кому належить остаточний і центральний вердикт, не має остаточного рішення. Одним із варіантів такої діагностики є філософсько-культурологічна аналітика мистецтва, тому винесення ситуації сприймання картин, книг, фільмів у стихію випадковості позбавляє освіту тих засобів, які могли б надати людині можливостей висвітлити світ речей і процесів, якими вона оточена. Увага до практичного виміру освіти включає не тільки вміння заробляти гроші, але й уміння сприймати світ не з чужого передання, а засобами власного сприймання, що не дається людині від фізичного народження, а потребує нюансованої довготривалої роботи, яка здійснюється у просторі дисциплін гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акиндинова Т. Искусство как «метафизическая шифропись»: экзистенциализм и художественное творчество. *Художественный журнал*. 2019. № 2. С. 26–55.
2. Горський В. С. Міф Європи в сучасній українській культурі. *Наукові записки. Том 18. Філософія та релігієзнавство*. Київ : КМ "Academia", 2000. С. 40–51.
3. Лимонченко В.В. XX век как тема искусства: философско-культурологические размышления. Вступление в XX век. Усть-Каменогорск, 2019. 210 с.
4. Лимонченко В.В. Двадцатый век как тема искусства. Грозовой перевал века. Усть-Каменогорск, 2020. 313 с.
5. Майер Г. Европейская культура: фантом или реальность? *Вестник Европы*. 2004. № 12. URL: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1-pr.html>.
6. Рансьер Ж. Десять тезисов о политике. *На краю политического*. Москва : Праксис, 2006. С. 193–223.
7. Eleftheriou A. Béla Tarr's *Prologue* (2004). *East European Film Bulletin*. 2013. Vol. 25. URL: <https://cefb.org/retrospectives/bela-tarrs-prologue-2004>.
8. Harold J. Visions of Europe: European Integration as Redemption from the Past and as a Monetary Transaction. *Contemporary European*

History. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 209–216. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777317000145>.

9. Chiara M. Beyond Europe: Alternative visions of Europe amongst young activists in self-managed spaces in Italy. *European Journal of Cultural and Political Sociology*. 2020. № 7:3. P. 242–264. DOI: <https://doi.org/10.1080/23254823.2020.1794922>.

10. Räber M. Democratic freedom as an aesthetic achievement: Peirce, Schiller and Cavell on aesthetic experience, play and democratic freedom. *Philosophy and Social Criticism: Epub ahead of print*. 2022. Vol. 0 (0). P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537211066864>.

11. Schaub J. Aesthetic freedom and democratic ethical life: A Hegelian account of the relationship between aesthetics and democratic politics. *European Journal of Philosophy*. 2019. Vol. 27. Issue 1. P. 75–97.

12. Seel M. Active Passivity: On the Aesthetic Variant of Freedom. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*. 2014. LI/VII. No. 2. 50th Anniversary Issue. P. 269–281.

13. Szöllösy R. L'Europe audiovisuelle Sur l'imaginaire social de *Visions of Europe* (2004). *Mise au point* [En ligne], 13 2020, mis en ligne le 10 novembre 2020, consulté le 08 septembre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/map/4198>. DOI: <https://doi.org/10.4000/map.4198>.

REFERENCES

1. Akindinova, T. (2019). Iskusstvo kak «metafizicheskaya shifropis'»: ekzistencializm i hudozhestvennoe tvorchestvo [Art as a «metaphysical cipher»: existentialism and artistic creativity]. *Hudozhestvennyj zhurnal – Art magazine*, 2, 26–55 [in Russian].

2. Gors'kij, V.S. (2000). Mif Yevropi v suchasnij ukrains'kij kul'turi [The myth of Europe in modern Ukrainian culture]. *Naukovi zapiski. Tom 18. Filosofiya ta religieznavstvo – Science notes. Volume 18. Philosophy and religion*. Kiïv : KM “Academia”, 40–51 [in Ukrainian].

3. Limonchenko, V.V. (2019). XX vek kak tema iskusstva: filosofsko-kul'turologicheskie razmyshleniya [XX century as a theme of art: philosophical and cultural reflections. Entry into the twentieth century]. *Vstuplenie v HKH vek. Ust'-Kamenogorsk* [in Russian].

4. Limonchenko, V.V. (2020). Dvadcatyj vek kak tema iskusstva. Grozovoj pereval veka [Twentieth century as a theme of art. Wuthering Pass of the Century]. *Ust'-Kamenogorsk* [in Russian].

5. Majer, Gans. (2004). Evropejskaya kul'tura: fantom ili real'nost'? [European culture: phantom or reality] *Vestnik Evropy – Bulletin of Europe*, 12. URL: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1-pr.html> [in Russian].

6. Ranser, Zh. (2006). Desyat' tezisov o politike [Ten theses about politics]. *Na krayu politicheskogo – On the edge of the political*. (193–223). Moscow: Praksis [in Russian].

7. Eleftheriou Anastasia. (2013). Béla Tarr's *Prologue* (2004). *East European Film Bulletin*, 25. URL: <https://eefb.org/retrospectives/bela-tarrs-prologue-2004>.

8. James, Harold. (2017). Visions of Europe: European Integration as Redemption from the Past and as a Monetary Transaction. *Contemporary European History*, 26, 209–216. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777317000145>.

9. Milan, Chiara. (2020). Beyond Europe: Alternative visions of Europe amongst young activists in self-managed spaces in Italy. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 7:3, 242–264. DOI: <https://doi.org/10.1080/23254823.2020.1794922>.

10. Räber, Michael. (2022). Democratic freedom as an aesthetic achievement: Peirce, Schiller and Cavell on aesthetic experience, play and democratic freedom. *Philosophy and Social Criticism: Epub ahead of print*, 0 (0), 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537211066864>.

11. Schaub, Jörg. (2019). Aesthetic freedom and democratic ethical life: A Hegelian account of the relationship between aesthetics and democratic politics. *European Journal of Philosophy*, 27/1, 75–97.

12. Seel, Martin. (2014). Active Passivity: On the Aesthetic Variant of Freedom. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*, LI/VII, 2, 269–281.

13. Szöllösy, Raphaël. (2020). L'Europe audiovisuelle Sur l'imaginaire social de *Visions of Europe* (2004). *Mise au point* [En ligne], mis en ligne le 10 novembre 2020, consulté le 08 septembre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/map/4198>. DOI: <https://doi.org/10.4000/map.4198>.